

А.Г.Міхалевіч, Н.Р.Мордас (Мінск, БГПУ)

МІЖМОЎНАЯ АМАНІМІЯ ЯК ПРАБЛЕМА СУЧАСНАЙ ЛЕКСІКАГРАФІІ

У апошні час сучасная лексікаграфія праяўляе ўсё большую цікавасць да праблемы міжмоўнай лексічнай аманіміі. Вынікам гэтага з’яўляюцца публікацыі шматлікіх артыкулаў па названай тэме, а таксама выданне спецыяльных слоўнікаў, якія маюць у тым ці іншым выглядзе назву “памылковыя сябры перакладчыка”, напр.: Готліб 1972, Муравьев 1985, Лірчук 1995 і інш. Размова ідзе пра словы дзвюх розных моў, якія маюць аднолькавае або падобнае знешняе (гукавое і/ці графічнае) аблічча, але адрозніваюцца па значэнні.

Царкоўнаславянска-беларускія міжмоўныя амонімы як важны кампанент тэорыі і практыкі складання беларускамоўных слоўнікаў не могуць не прыцягваць увагу лексікаграфіаў ужо таму, што менавіта яны, з’яўляючыся крыніцай перакладчыцкіх непаразумеў і недакладнасцей, могуць прывесці да змянення стылістычнай афарбоўкі ці нават зусім згубіць зыходную семантыку слова ці выказвання тэкстаў сакральнага характару. Так, напрыклад, царкоўнаславянская назва вядомай іконы Божай Маці “*Умиление*” на беларускую мову перакладзена лексемай “*Замілаванне*”, якое ў сучасных тлумачальных слоўніках мае лексічнае значэнне “стан расчуленасці, пяшчоты да каго-н., чаго-н., любаванне кім-, чым-н.” [2, т. 2, с.348]. Аднак семантыка царкоўнаславянскага *оумиление*, як і роднасных яму *оумилитися*, *милу быти*, мае на ўвазе не “расчуленасць” і “пяшчоту”, а “скруху, смутак”, нават “памілаванне, шкадаванне, спачуванне” [1, с.373]. Дарэчы, памылковая назва гэтага іконаграфічнага тыпу таксама перайшла і ў еўрапейскія мовы, дзе словы *Tendresse*, *Tenerezza* і інш. перакладаюцца як “пяшчота”, “расчуленасць”.

Варта адзначыць, што для роднасных царкоўнаславянскай і беларускай моў праблема лінгвістычнага даследавання і лексікаграфічнага апісання міжмоўнай аманіміі – даволі складаная задача, таму што ўжо само вызначэнне аб’ёму аманіміі (як унутранай, так і міжмоўнай) і размежаванне амонімаў з’яўляецца неадназначным. Нягледзячы на тое, што ўсе навукоўцы, гаворачы пра паняцце аманіміі, разумеюць пад амонімамі адно і тое ж, агульнапрынятага вызначэння міжмоўных амонімаў да гэтага часу няма. У лінгвістычнай літаратуры прыводзяцца дзясяткі розных вызначэнняў, агульнымі для якіх з’яўляецца толькі прызнанне тоеснасці

моўных адзінак у плане выражэння і адорозненне іх у плане зместу. Парознаму вырашаецца праблема, ці адносіць да амонімаў толькі словы або таксама і адзінкі іншых моўных узроўняў. Нявырашаным з’яўляецца таксама пытанне пра месца і статус міжмоўнай аманіміі ў агульнай моўнай сістэме.

Характар семантычных адносін паміж аманімічнымі лексемамі царкоўнаславянскай і беларускай моў можна кваліфікаваць як дыз’юнкцыя (поўнае семантычнае адрозненне) ці як адносіны семантычнага ўключэння і перасячэння (частковае адрозненне) [3].

Семантычныя адносіны дыз’юнкцыі могуць быць прадстаўлены двума тыпамі:

1. Міжмоўныя амонімы, якія ўзніклі ў выніку развіцця семантычнага поля аднаго слова супастаўляемай мовы. Дадзены тып адносін характарызуецца адсутнасцю агульнай часткі ў значэннях лексічных адзінак, якія з’явіліся ў выніку канвергенцыі. Напрыклад, царк. *квась* “Рошчына, дрожджы” [3, с.155] – суч.бел. *квас* “Кіславаты напітак, прагатаваны на вадзе з хлеба, сухароў або жытняй мукі з саладам” [4, т.2, с.676]; царк. *цьловати* “Вітаць” [3, с.392] – суч.бел. *цалаваць* “Дакранацца вуснамі да каго-н., чаго-н., выказваючы пачуцці любові, удзячнасці, ласкі пры сустрэчы, на развітанні і пад.” [4, т.5, с.225]. Як відаць, адбылося пераасэнсаванне семантыкі аналізуемых слоў. Але і пасля трансфармацыі значэнняў у лексемах захаваліся некаторыя пункты семантычнага сутыкнення (напрыклад, аднесенасць да аднаго семантычнага поля). Разыходжанне значэння слоў, якія ўзыходзяць да аднаго этымона, можа быць звязана і з пашырэннем ці звужэннем семантычнага аб’ёму лексемы ў адной з моў. Напрыклад, царк. *сьно* “Трава” [3, с. 351] – суч.бел. *сена* “Скошаная і высушаная трава, якая ідзе на корм жывёле” [4, т.5, с.114]; царк. *студень* “Холад, сцюжа” [3, с. 345] – суч.бел. *студзень* “Першы месяц каляндарнага года” [5, т.5, с.352].

2. Міжмоўныя амонімы, якія ўзніклі ў выніку выпадковага супадзення. Адносіны поўнага семантычнага адрознення могуць быць вынікам супадзення этымалагічна розных слоў. У царкоўнаславянскай. мове *польскій* мае значэнне “Дзікі” [3, с.252] – у сучаснай беларускай *польскі* абазначае “Які мае адносіны да палякаў, да Польшчы” [4, т.4, с.200]; царк. *пупь* “Няспелая смоква” [3, с.290]– суч.бел. *пуп* “Рубец на сярэдзіне жывата

, знак пасля адпадзення пупавіны” [4, т.4, с. 52]; царк. *супль* “Каршун” [3, с.348] – суч.бел. *суп* “Вадкая страва -- адвар з мяса, рыбы і пад. з дабаўленнем гародніны, круп і пад.”[4, т.5, с.380].

Адносіны ўключэння і перасячэння вылучаюцца пры частковым супадзенні значэнняў полісемантычных слоў. Адносіны ўключэння ўзнікаюць у наступных выпадках: 1) калі монасемант адпавядае полісеманту; 2) калі суадносныя полісеманты нераўназначныя па колькасці лексіка-семантычных варыянтаў; 3) калі ў адным з суадносных слоў развіваюцца пераносныя значэнні [5]. Напрыклад, царк. *варь* “Спякота” [3, с.72] – суч.бел. *вар* 1. “Вада ў стане кіпення”; 2. перан. “Спёка, гарачыня” [4, т.1, с.462]; *витати* “Укрывацца, хавацца” [3, с.82] – суч.бел. *вітаць* 1. “Звяртацца да каго-н. з прывітаннем”; 2. “Сустракаць каго-н. добразычліва, прыхільна”; 3. “Віншаваць”; 4. “Заходзіць, наведвацца” [4, т.1, с.495].

Адносіны семантычнага персячэння ўзнікаюць ў тых выпадках, калі значэнні супастаўляльных слоў як бы накладваюцца адно на другое, г. зн. у іх ёсць элементы, якія супадаюць, але ў той жа час у кожнага з супастаўляльных слоў застаецца частка, якая не супадае. Напрыклад, царк. *креститися* 1. “Умывацца”; 2. “Хрысціцца, прымаць Святое хрышчэнне” [3, с.163] – суч.бел. *хрысціцца* 1. “Падвяргацца абраду хрышчэння”; 2. “Хрысціць самога сябе” [4, т.5, с.218]; царк. *село* 1. “Поле, ніва”; 2. “Месца, ёмішча”; 3. “Вёска, паселішча” [3, с.310] – суч.бел. *сяло* 1. “Вялікая вёска”; 2. “Любы населены пункт негарадскога тыпу” [4, т.5, с.447].

Такім чынам, практычная каштоўнасць вывучэння аманімічнай маркіраванай лексікі царкоўнаславянскай і сучаснай беларускай моў несумненна: веданне адрозненняў паміж такімі лексічнымі адзінкамі неабходна для стварэння сучасных слоўнікаў, для правільнага разумення тэкстаў сакральнага характару, а таксама для перакладчыцкай дзейнасці.

Спіс літаратуры:

1. Седакова, О.А. Словарь трудных слов из богослужения: Церковнославяно-русские паронимы / О.А.Седакова. – М., 2008.
2. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. / пад агул. рэд. К.К.Атраховіча (К.Крапівы). – Мінск: БелСЭ, 1977-1984.
3. Хуцишвили, С. Типы семантических отношений в сфере межъязыковой омонимии и паронимии / С.Хуцишвили. – 2006. — 11 июня. – [www / slavcenter.ge / art/](http://www.slavcenter.ge/art/)

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ